

Bohdanovych. SPb.: Typ. M. Stasiulevycha, 1881. T. VI. 424 s.

Voenno-statysticheskoe obozrenye Rossyiskoi ympery. SPb.: Typ. hen. shtaba, 1891. 409 s.

Zhurnal soveshchaniya okruzhnykh voennykh upravleniy. SPb.: Typ V. Kyrshbauma, 1890. 102 s.

Zaiochkovskiy P.A. Voennye reformy 60-70-kh godov XIX v. v Rossy / P.A.Zaiochkovskiy. M.: Yzd-vo MHU, 1952. 375 s.

Lavrentev A. Y. Mestnaia yly terrytorialnaia sistema voennogo upravleniya // Voennyy sbornik. 1892. № 9. S.19-21.

Melnykov E. O. Diialnist viiskovykh uchylyshch Rosiiskoi imperii v mezhakh viiskovykh okruhiv na ukrain-skykh zemliakh na pochatku KhKh st. / E.O. Melnykov // Skhid. 2016. № 6 (146). S. 65–68.

Melnykov E. O. Zdiisnennia viiskovykh reform u Kyivskom viiskovomu okruzi u II pol. KhKh st. / E.O.

Melnykov // Ukraina i svit: problemy istorii: Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia 27 lystopada 2015 roku. Mariupol : MDU, 2015. S. 17-19.

Orlov F. Pysma molodoho soldata / F. Orlov. – SPb.: Typ. voen. kn. mah. V. N. Vasyleva, 1904. – 240 s.

Parensov P. D. Yz proshloho. Vospomynaniya ofytsera heneralnoho shtaba P. Parensova. / P.D. Parensov.SPb.: Typ. V. Berezovskoho, 1908. Ch. 5. 376 s.

Sbornyk prykazov po Voennomu vedomstvu za 1889 h. SPb.: Typ. hen. shtaba, 1889. 390 s.

Sbornyk prykazov po Voennomu vedomstvu za 1900 h. SPb.: Typ. hen. shtaba, 1900. 416 s..

Sbornyk prykazov po Voennomu vedomstvu za 1905 h. SPb.: Typ. hen. shtaba, 1905. 408 s..

Sbornyk prykazov po Voennomu vedomstvu za 1914 h. SPb.: Typ. hen. shtaba, 1914. 434 s..

УДК 94(477) «1918»

DOI 10.34142/2313-2345.2020.58.05

Дьякова О. В.

кандидат історичних наук, доцентка кафедри історії України
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7767-0756>

Бондаренко А. Б.

аспірант кафедри історії України
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4763-4628>

ЗАКОНОДАВЧА БАЗА ЗБРОЙНИХ СИЛ ГЕТЬМАНАТУ

Метою даної статті є аналіз нормативної бази Збройних сил часів Гетьманату Павла Скоропадського. Методологічна основа статті базується на принципах історизму, об'єктивності й системності, з використанням загальнонаукових, спеціально-історичних та міждисциплінарних методів. Аналізуючи ситуацію, що склалася у досліджуваний період, можна зробити наступні висновки, що короткотривалий термін існування Української Держави законодавча база щодо формування Збройних сил була невеликою і не охоплювала багато напрямів військового будівництва. А деякі закони, особливо прийняті восени 1918 року, вже не могли де-факто бути втіленими у життя через стрімке падіння гетьманського режиму.

Ключові слова: Україна, Павло Скоропадський, Збройні сили, закони, накази, військова реформа.

The purpose of this article is to analyze the regulatory framework of the Armed forces of the period of the Hetmanate of Pavel Skoropadsky. The methodological **basis** of the article is based on the principles of historicism, objectivity and consistency, using General scientific, special historical and interdisciplinary methods. Analyzing the situation that developed during the period under study, we can draw the following conclusions: during the short period of existence of the Ukrainian State, the legislative base related to the formation of the Armed forces was small and did not cover many areas of military construction. And some laws, especially those adopted in the autumn of 1918, could no longer be de facto implemented due to the rapid fall of the Hetman regime.

Keywords: Ukraine, Pavel Skoropadsky, Armed forces, laws, orders, military reform.

Постановка проблеми. Реформування Збройних Сил сучасної України змушують нас звертатися до подій власного минулого. Розбудова української державності у

1917-1921 роках, а, отже, і славних військ дає нам багатий матеріал для роздуму. Адже тоді національні уряди здійснювали заходи, які зараз, через століття, ми можемо визна-

чити як ефективні або як, навпаки, контрпродуктивні.

Метою даної статті є аналіз нормативної бази Збройних сил часів Гетьманату Павла Скоропадського.

Аналіз актуальних досліджень. До цього періоду у незалежній Україні звертається чимало учених, серед них: Н. Барановська, Р. Пиріг, В. Солдатенко, О. Тимошук та інші. У 2015 році був виданий 2-томний збірник документів «Українська держава (квітень – грудень 1918 року)», де оприлюднено документи вищих органів влади Української Держави Гетьмана П. Скоропадського, зокрема ті, що стосуються досліджуваної теми.

Павло Скоропадський прийшов до влади 29 квітня 1918 року. У цей час Українська Народна Республіка, керована Центральною Радою, була в жалюгідному стані – діяльність уряду довело країну до хаосу. Така ситуація змусила навіть командувача німецькими окупаційними військами Г. фон Ейхгорна втрутитися у внутрішні справи України та поставити на чолі держави П. Скоропадського. Вибір цієї постаті був не випадковий. Виходець із старовинного українського козацько-старшинського роду, генерал-лейтенант російської царської армії, учасник російсько-японської та Першої світової війн, флігель-ад'ютант Його Імператорської Величності Миколи II Павло Скоропадський був не тільки відомим у вищих правлячих колах світу, а й шанованою особою і як військовик, і як політик, і як пересічна людина. Тим паче, він позитивно зустрів створення Центральною Радою Української Народної Республіки у 1917 році, пропонуючи її лідерам допомогу у створенні власних Збройних сил.

Можна відзначити визначити позитивне ставлення військовослужбовців щодо приходу до влади П. Скоропадського. Генерал-поручик армії УНР О. Удовиченко пізніше згадував, що зміну влади «було зустрінуто в українських частинах майже спокійно. Для української молоді, вихованої на історичних традиціях минулщини, тої, що складала на той час молоду Українську Армію, нова форма влади на чолі з Гетьманом навіть імпонувала. Багато надій покладалося на те, що нова влада скоріше й рішу-

чіше припинить революційну розруху та безладдя, які панували в Україні. Попередній Український Уряд, до складу якого увійшли виключно ліві соціалісти, в питанні формування армії не спромігся прийняти ясного і конкретного рішення» [Удовиченко, 1995: с. 30]. У той же час командування німецьких окупаційних військ вважало, що власна армія Гетьману не потрібна. Не дивлячись на те, що П. Скоропадський планував створити малочисельні збройні сили на основі офіцерського корпусу, окупаційне керівництво у цьому напрямі декілька місяців чинило різноманітні перепони.

Уже у перші години свого правління П. Скоропадський у Грамоті до українського народу звернувся як до козаків і громадян України [Українська держава, 2015: с. 37]. Сучасні історики вбачають у цьому повернення до конструкцій архаїчної атрибутики (козацтво, отаман, гетьман тощо), що свідчить, з одного боку, про повернення до власних національних традицій (козацька держава XVII-XVIII ст.), але з іншого, залежність України, самого П. Скоропадського від німецької окупаційної влади і визначається як маріонетковість [Пиріг, 2008b].

Незважаючи на залежність від командування німецьких окупаційних військ, П. Скоропадський зумів провести низку реформ, серед яких була й військова.

Одним із перших заходів у розбудові збройних сил можна вважати військово-судові закони.

15 травня тимчасово виконуючий обов'язки міністра військових справ О. Лієнгау видав наказ «Про внутрішні відносини в Українській армії» [Українська держава, 2015: с. 83-84]. У наказі О. Лієнгау вимагав від військовослужбовців відмовитись від політичних уподобань, зловживання владою, доносів, «непохитно додержуватись принципів децентралізації, залишення самостійності і ініціативи кожному робітникові в межах його компетенції, з твердим загальним керівництвом вищих інституцій» [Українська держава, 2015: с. 83]. Покарання винних повинне базуватися на законах, а не носити свавільний характер.

Уже через два тижні був виданий Закон «Про військову підсудність» [Українська держава, 2015: с. 89-101], де зазначалось

про несення покарання як військовослужбовцями, так і цивільними особами за участь у виконанні ними службових злочинів. А 21 червня 1918 року виданий Закон «Про організацію та компетенцію військово-судових установ Української Держави» [Українська держава, 2015: с. 126-128]. Вищими судами у державі визнавались Київський і Катеринославський, а також створювались суди при штабах дивізій, корпусів і Головному штабі, визначались їх функції.

У цьому сенсі важливим є Закон «Про політико-правове становище службовців військового відомства» від 1 серпня 1918 року [Українська держава, 2015: с. 204-205], де говорилося про заборону участі у виборах, маніфестаціях, демонстраціях, роботі будь-яких політичних організацій.

При аналізі цих документів слід звернути увагу на період і швидкість їх прийняття – це демонструє бажання Гетьмана та уряду якомога швидше повернути в армію дисципліну та порядок, а, отже, зробити її боєздатною.

У цей же час – 30 травня – було прийнято Закон «Про урочисту обітницю урядовців і суддів та присягу військових на вірність Українській Державі» [Українська держава, 2015: с. 98-99], згідно якої солдати і офіцери обіцяли «вірнo й щиро служити Українській Державі і Ясновельможному пану Гетьманові, як найвищому вождю українських армій і флоту» [Українська держава, 2015: с. 99].

Влітку 1918 року відбувається формування Збройних Сил Гетьманату, а саме козацтва. Не пізніше 2 червня оприлюднено відручний лист гетьмана П. Скоропадського до міністра військових справ щодо організації українського козацтва [Українська держава, 2015: с. 48-49]. Якраз цей документ і фіксує звернення до минулого: «кращі кола українського громадянства, спираючись на стародавні традиції представників наших, запорожців, знову викинули лозунг козащини і почали згуртуватись» [Українська держава, 2015: с. 48]. Цим листом Гетьман підпорядковував існуючі приватні та вільно-козацькі організації міністру військових справ О. Рогозі. У цей час в армії козацькими були Запорізька та Сердюцька дивізії. У листі мовилось, що пізніше гетьман

опублікує закон, у якому визначатимуться умови прийому, права і привілеї козаків, «спираючись на наші стародавні традиції» [Українська держава, 2015: с. 49].

16 жовтня П. Скоропадський видав Універсал про відродження козацького стану [Українська держава, 2015: с. 57-59]. У статті 2 цього документу зазначалось, що «відновлення козацтва має своєю метою відродження славетного минулого України і забезпечення державности рідного краю, а також виховання виростаючого та будучих поколінь у фізичному та моральному здоров'ї і в напрямку взаємної братської допомоги та щирої прихильності до Батьківщини, на чолі якої стоїть Ясновельможний пан Гетьман» [Українська держава, 2015: с. 57]. Універсалом визначалось, що вступ до козацтва є добровільним, згідно окремо виданої інструкції. Перш за все до цього стану записували нащадків козаків, а з інших верств населення приймалися лише православні, «які будуть визнані достойними цього» [Українська держава, 2015: с. 57].

Також слід відмітити законодавчу базу щодо обліку і призову на військову службу. Історикиня Н. Барановська вважає, що формуванню армійських підрозділів, крім зазначених вище, заважало налаштоване русофільські вище командування, яке вбачало у створенні Збройних сил України лише плацдарм для гуртування антибільшовицьких сил [Барановська, 2014: с. 92], а не військові частини для охорони незалежності України. Така ситуація призвела до відтермінування призову на військову службу. Посилаючись на спогади генерала О. Грекова, історикиня пише, що травневий призов спочатку був відкладений на серпень, а потім – до грудня, а отже, по суті, не відбувся [Барановська, 2014: с. 92]. Планувалося також провести двоетапний призов: у жовтні 1918 року зарахувати до армії 85 тис., а у березні 1919 року – 79 тис. солдатів [Барановська, 2014: с. 95]. Але і цей захід був провалений.

Цікаво, що законодавча база щодо обліку військовослужбовців почала створюватись лише восени 1918 року. 20 жовтня був оприлюднений Закон «Про облік і призов офіцерів, унтер-офіцерів та юнкерів колишньої армії, які перебувають в Українській

Державі», від 13 листопада «Про доповнення закону про облік і призов офіцерів, унтер-офіцерів та юнкерів колишньої російської армії від 20 жовтня 1918 р.» та від 18 листопада «Про доповнення і зміну законів про облік і призов офіцерів, унтер-офіцерів та юнкерів колишньої російської армії, від 20 жовтня і 13 листопада 1918 р.» [Українська держава, 2015: с. 338-341, 352-353, 357-358].

Однак це були уже критичні дні для Гетьманату, пов'язані із поразкою Троїстого союзу у Першій світовій війні. Німеччина та Австро-Угорщина почали вивід своїх військ з України. П. Скоропадський сам на сам залишився із невдоволенням його політикою

народом. Його головною суперницею стала створена у листопаді Директорія, на бік якої почали переходити військові гетьманські підрозділи. У грудні 1918 року Українська Держава Гетьмана П. Скоропадського перестала існувати.

Таким чином, можна констатувати, що короткотривалий термін існування Української Держави законодавча база щодо формування Збройних сил була невеликою і не охоплювала багато напрямів військового будівництва. А деякі закони, особливо прийняті восени 1918 року, вже не могли де-факто бути втіленими у життя через стрімке падіння гетьманського режиму.

ЛІТЕРАТУРА

- Барановська Н.М. (2014). Підвалини військової політики гетьмана Павла Скоропадського // *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Держава та армія*. № 784. С. 90-97.
- Барановська Н.М., Макачук О.Г. (2008). Армія в охоронній системі Гетьманату Павла Скоропадського // *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Держава та армія*. № 634. С. 63-67.
- Верига В. (1998). *Визвольні змагання в Україні. 1914-1923*. У 2-х т. Т. 1. Львів. 528 с.
- Пиріг Р.Я. (2008а). Гетьманат Павла Скоропадського з погляду німецько-австрійських союзників // *Український історичний журнал*. № 4. С. 38-47.
- Пиріг Р. (2008b). Яку державу будував Павло Скоропадський? // *Дзеркало тижня*. № 16 (695) 26 квітня – 16 травня.
- Солдатенко В.Ф. (2008). Прихід П. Скоропадського до влади: механізм державного перевороту та визначальні чинники закріплення режиму // *Український історичний журнал*. № 4. С. 5–19.
- Тимошук О.В. (1999а). Війська "спецназу" та "національна гвардія" останнього українського гетьмана (квітень-грудень 1918 р.) // *Культура народів Причорномор'я*. 1999. № 7. С. 135-144.
- Тимошук О.В. (1999b). Військово-козацька організація Української держави 1918 р. // *Вісник Запорізького юридичного інституту МВС України*. 1999. № 3. С. 160–169.
- Тимошук О.В. (2000). *Охоронний апарат Української держави (квітень - грудень 1918 р.): історико-правове дослідження* : Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О.В. Тимошук. Одеса, 2000. 41 с.
- Ткачук П.П. (2019). *Військові реформи гетьмана Павла Скоропадського у контексті державотворчих процесів в Україні (квітень – грудень 1918 р.)* // *Військово-науковий вісник*. № 31. С. 112-123
- Удовиченко О. (1995). *Україна у боротьбі за державність. Історія організації бойових дій Українських Збройних Сил 1917–1921 рр.* Київ: Україна. 146 с.
- Українська Держава (квітень - грудень 1918 року). (2015). Документи і матеріали. У двох томах, трьох частинах. Т. 2 / Упоряд.: Р. Пиріг (керівник) та ін. Київ: Темпора, 2015. XX + 412 с.
- Baranovs'ka N.M. (2014). Pidvalyny viys'kovoy polityky get'mana Pavla Skoropads'kogo [Fundamentals of Hetman Pavel Skoropadsky's military policy]. *Visnyk Natsional'nogo universitetu "Lviv'ska politekhnika". Derzhava ta armiya*. – *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". The state and the army*. № 784. 90-92 [in Ukrainian].
- Baranovs'ka N.M., Makarchuk O.G. (2008). Armiya v okhronniy systemi Get'manatu Pavla Skoropads'kogo [Army in the security system of the Hetmanate of Pavel Skoropadsky]. *Visnyk Natsional'nogo universitetu "Lviv'ska politekhnika". Derzhava ta armiya*. – *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". The state and the army*. № 634. 63-67 [in Ukrainian].
- Veryga V. (1999). *Vyzvol'ni zmagannia v Ukraini. 1914-1923 [Liberation competitions in Ukraine. 1914-1923]*
- V.I. (Vols. 1-2). L'viv. [in Ukrainian].
- Pyryg R.Ya. (2008a) Get'manat Pavla Skoropads'kogo z pogliadu nimets'ko-avstriys'kykh soiuznykiv. *Ukrainys'kyi istorschnyy zhurnal. [Ukrainian historical magazine]*. 4, 38-47 [in Ukrainian].
- Pyryg R.Ya. (2008b). Yaku derzhavu buduvav Pavlo Skoropads'kiy? *Dzerkalo tyzhnia – Mirror of the week*. 16(695). 26 kvitnia – 16 travnia [in Ukrainian].
- Soldatenko V.F. (2008). Prykhid P. Skoropads'kogo do vlady: mekhanizm derzhavnogo perevorotu ta vyznachal'ni chynnyky zakriplennia rezhymu *Ukrainys'kyi istorschnyy zhurnal. [Ukrainian historical magazine]*. 4, 5-19 [in Ukrainian].
- Tymoshchuk O.V. (1999a). Viys'ka "spetsnazu" ta "natsional'na gvardiya" ostann'ogo ukrains'kogo gat'mana (kvaten'-gruden' 1918 r.) [Troops of the "special forces"

and "National Guard" of the last Ukrainian Hetman (April-December 1918)]. – *Kul'tura narodov Prichernomor'ia. – Culture of the black sea peoples.* 7, 135-144 [in Ukrainian].

Tymoshchuk O.V. (1999b). Viys'kovo-kozats'ka organizatsiya Ukrain's'koyi derzhavy 1918 r. [Military-Cossack organization of the Ukrainian state in 1918]. – *Visnyk Zaporiz'kogo yurydychnogo instytutu MVS Ukrainy. – Bulletin of the Zaporozhye Law Institute of the Ministry of internal affairs of Ukraine.* 3, 160-169 [in Ukrainian].

Tymoshchuk O.V. (2000). *Okhoronnyy aparat Ukrain's'koy derzhavy (kviten'-gruden' 1918 r.): istoriko-pravove doslidzhennia [Security apparatus of the Ukrainian state (April - December 1918): historical and legal investigation]*. Extended summary of the doctoral dissertation. Odessa [in Ukrainian].

Tkachuk P.P. (2019). Viys'kova reformy get'mana Pavla

Skoropads'kogo u konteksti derzhavotvorchykh protsesiv v Ukraini (kviten'-gruden' 1918 r.) [Military reforms of Hetman Pavlo Skoropadsky in the context of state processes in Ukraine (April – December 1918)]. – *Viys'kovo-naukovyy visnyk. – Military scientific bulletin.* 31, 112-123 [in Ukrainian].

Udovychenko O. (1995). Ukraina u borot'bi za derzhavnyt'. Istoriya organizatsii boyovykh duy Ukrain's'kykh Zbroynykh Syl 1917-1921 rr. [Ukraine in the struggle for statehood. History of the organization of military operations of the Ukrainian Armed Forces in 1917-1921]. Kyiv: Ukraina [in Ukrainian].

Pyrig R.Ya. (Eds.). (2015). *Ukrayns'ka Derzhava (kviten'-gruden' 1918 roku). [Ukrainian state (April - December 1918)]. Dokumenty i materialy.* V. 2 (Vol. 1-2, 3 part.). Kyiv: Tempora [in Ukrainian].

УДК 346.1

DOI 10.34142/2313-2345.2020.58.06

Олійник Юлія Олександрівна

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри економічної теорії, фінансів і обліку

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

<https://orcid.org/0000-0002-2647-9166>

Мельникова Ольга Володимирівна

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри економічної теорії, фінансів і обліку

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

<https://orcid.org/0000-0001-8832-5763>

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПРАВА НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

У статті досліджується історія розвитку права на підприємництво та підприємницьку діяльність в сучасній Україні з 1991 р. Автори аналізують нормативні джерела по закріпленню і регулювання підприємницької діяльності. Пропонується авторське бачення розвитку підприємницької діяльності в Україні та даються висновки і рекомендації щодо подальшого розвитку цього права в Україні.

Ключові слова: право на підприємницьку діяльність, покоління прав людини, підприємництво, підприємець, свобода, конституційна свобода, нормативні джерел, омбудсман.

The article analyzed a history of development of entrepreneurship and the right on entrepreneurial activity in modern Ukraine since 1991.

Economic views of the English economist of the XVII - XVIII centuries. R. Cantillon convinces us that for the first time the concepts of «entrepreneur» and «entrepreneurship» were introduced into economic theory by him. He considered the essence of entrepreneurship as an economic activity aimed at making a profit, and considered the economic role of the entrepreneur «the main driver of the economy»

Later, along with the victory of the French Revolution and the adoption of the Universal Declaration of Human Rights in France, for the first time the human right to engage in labor, trade, and contract work was mentioned in law. And although historians and lawyers attribute the right to entrepreneurial activity to the second generation of human rights, as well as other economic rights and which was finally formed in the first half of XX century. It can be emphasized that this right began to take shape much earlier. Rights and freedoms in the Soviet Union, even if not observed, at least formally proclaimed, in the case of the right to entrepreneurial activity, the state took a clear negative position.

In independent Ukraine, the constitutional freedom of a person to do business was further developed after the adoption by the Verkhovna Rada of Ukraine of the «Declaration of State Sovereignty of Ukraine» of